

The article considers the concepts of «mentality», «mentality», «language mentality», which we interpret as a complex phenomenon through the prism of the relationship between language and culture. These concepts are analyzed in terms of sociology, history, ethnopsychology, linguistics and philosophy. Linguistic mentality is considered an integral ethnopsychological feature, ethnic unconscious, the core of the nation. In this context, we understand the system of ideas and values that stimulate and regulate behavior in the socio-cultural realities of life, a specific reflection of reality, which is due to the life of the ethnos in certain geographical, historical and cultural conditions. Taking into account the culturological approach, we consider the mentality as some integral characteristic of people living in a certain culture. In this way, we can describe the uniqueness of the vision in a particular linguistic society and explain the specifics of the response of its representatives to cultural traditions.

It is substantiated that language is an important means of formation and successful functioning of any society, along with territorial integrity and spiritual development, as the most universal form of expression of the nation's mentality. It is most closely connected with the character of the culture of certain people, its national character. In this case, language is an active engine of nation development. It is established that the view of the world is universal in some way, but at the same time it is nationally specific, so speakers of different languages can see the world in a slightly different way, through the prism of their languages.

The problem of the ratio of language and language units from the standpoint of German culture, as well as the national specifics of their formation are analyzed. The nominative field «Names of females» is determined. On the example of lexical units to denote «die Frau» the specifics of perception of females in the German linguistic society are demonstrated.

Key words: language, culture, mentality, mentality, linguistic mentality, German language, nominative field, woman.

Отримано: 27.10.2020 р.

УДК 811.161.2*28(477.8)

DOI: 10.32626/2309-7086.2020-17-2.53-60

Наталія Коваленко

ORCID 0000-0002-7810-1982

кандидат філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАРОДНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ДУШУ В КОДАХ ФРАЗЕОЛОГІЇ (на матеріалі подільських і суміжних говірок)

У статті проаналізовано особливості вияву семантичних відтінків фразеологізмів із компонентом *душа* на матеріалах лексикографічних праць і зразків діалектних текстів подільського говору української мови та суміжжя. На основі територіального мовлення спостережено цінні елементи культурного коду та архаїчності, а народне сприйняття та розуміння будови світу і його законів, всебічного життя людини виявляється в закодованих виразах, у яких зреалізовано вірування про здатність душі переміщатися.

Ключові слова: душа, фразема, подільський говір, семантика, діалектне мовлення.

Мова завжди була і є визначальним чинником ідентифікації етносу, а її фразеологічна система є найбільш колоритною, образною та емоційною складовою. Іван Огієнко, розуміючи велике значення народного мовлення у становленні та

розвитку української літературної мови, зауважував: «Добірна національна фразеологія – душа мови – сильно її красить і збагачує... І письменник, добрий знавець мови, вживає їх у своїй літературній мові повними пригорщами... Хто хоче її (фразеології) навчитися, мусить звертатися до живої народної мови...» [8, с.181].

Продовжуючи мовознавчі традиції Івана Огієнка в записках і дослідженні особливостей української народної фразеології, її ролі у фіксації та збереженні етнічної культурної пам'яті, мовознавці в теоретичному обґрунтуванні та практиці опису фразеологічних одиниць вивчають фразеологізми в широкому лінгвокультурологічному контексті – взаємозв'язку мови та культури.

Грунтовні дослідження фразеологічної системи української мови в діахронії та синхронії на рівні літературної мови, соціальних і територіальних діалектів доводять, що фіксація та опрацювання фразеологізмів завжди будуть актуальними завданнями з огляду на важливі риси цих мовних одиниць – кодованість етносвідомості та культури, динамічність, варіативність, територіальність, здатність «утримувати» переосмислену інформацію, тематична необмеженість та ін.

Саме проблеми співвідношення мови й духовної культури, мови й народного менталітету, мови й народної творчості, їх взаємозалежності та взаємозумовленості, увага до семантики мовних одиниць ззагалі й до культурно-національної семантики фразеологічних одиниць зокрема започатковані й продовжувалися в дослідженнях В. Гнатюка, Я. Головацького, Б. Грінченка, О. Малинки, В. Шухевича та ін. У середині й другій половині ХХ ст. етнокультурний та етнолінгвістичний потенціал фразем вивчали Б. Бабич, В. Білоноженко, М. Демський, А. Івченко, В. Калашник, А. Коваль, В. Коваль, Л. Коломієць, Ф. Медведєв, К. Мошинський, Л. Ройзензон, Л. Скрипник, М. Толстой, В. Ужченко, О. Юрченко та ін.

Незважаючи на інтерес дослідників різних мов до сакральної тематики фразеології, в українській лінгвістиці на сьогодні описано вирази із компонентом *душа* крізь призму закономірностей концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери (М. Скаб [10], І. Голубовська [3] та ін.), у структурно-семантичному, ідеографічному та лінгвокультурологічному аспектах на матеріалі фразем української літературної мови (О. Каракуца [5]); досліджено вживання, семантику і структуру фразем із компонентом *душа* в пам'ятках української мови XVI-XVII ст. (І. Черевко [12]); апробовано зіставний аналіз українських та англійських сталих народних виразів (О. Глинська [2]) та ін. Зауважимо, що актуальним залишається аналіз фразеологічних одиниць духовно-предметного коду культури та поняття *душа* як ключове в українській етносвідомості на матеріалах зафіксованих фразеологізмів говіркового українського мовлення.

Мета дослідження – з'ясувати особливості побутування та поширення фразем із компонентом *душа* в говірках Поділля та суміжжя, дослідити образну і символічну специфіку в їх семантиці.

Зазначимо, що системне дослідження діалектної лексики та фраземіки уможливило з'ясування аналогічних явищ у різних говірках. Аналіз фразем і їх компонентів у просторі (на підставі діалектних текстів і словників) може виявити як нефіксовані раніше стійкі сполучення слів, так і відсутність сподіваних у них компонентів, стійкість різних діалектних явищ. Попередній аналіз підтверджує думку про наявність ареальних кореляцій, коли територія побутування фраземи та її компонентів збігається повністю або частково.

В українській діалектології маємо окремо видані сучасні фразеологічні словники, що презентують говори трьох наріч української мови: полісь-

кий (Г. Аркушин, З. Мацюк, Г. Добролюбожа), східнословобожанський і степовий (В. Ужченко, Д. Ужченко, А. Сагаровський), середньонадніпрянський (В. Чабаненко), волинський (Г. Аркушин, Н. Кірілкова, Н. Коваленко), подільський (Н. Коваленко), буковинський (Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк), лемківський (Н. Вархол, А. Івченко, Г. Ступінська, Я. Битківська). Ці лексикографічні праці мають різні принципи укладання, мету та підходи, все ж цінний і достовірний матеріал засвідчує надзвичайне багатство народної фразеології, просторову поширеність одиниць, варіантність і синонімію.

Антропоцентричний підхід у методології вивчення фраземіки, що є результатом розвитку поглядів В. фон Гумбольдта, О. Потебні, Л. Вайсгербера, Е. Сепіра, Б. Уорфа, як загальний стиль пізнання набуває дедалі більшого визнання, він споріднює лінгвістику з багатьма іншими сферами знань в інтересі до людини.

Від найдавніших часів *душу* розуміли як складну субстанцію (матеріальну й ідеальну) та відповідно уявляли (чи порівнювали) як світло, пару, перлину, воду, вогонь, сонце, зірку, хмаринку, дим, вітерець, пташку, метелика, бджолу та ін. [4, с.209], але усвідомлювали, що це нематеріальна частина в людині, яка є основою її життя. Важливо, що це поняття реалізується не тільки в характеристичні внутрішнього стану людини, а й має узагальнене значення – спільна риса світогляду окремого народу (етносу, нації).

Власне фразеологізми здатні відобразити буття людини через призму національного складу мислення, а тому, аналізуючи одиниці з погляду особливостей внутрішньої форми і досліджуючи семантичні можливості та символіку фразеологічних компонентів, зокрема слова *душа*, можна визначити засоби відображення в мовних одиницях етнокультурних пріоритетів, звичаїв, прихованих психологічних, моральних установок культурної спільноти.

В. Ужченко та Д. Ужченко зауважують, що інформація про змістове наповнення концепта «визначається всією розмаїтістю контекстів його вживання й залежить від світоглядних домінант» [11, с.292]. Отже, записи текстів живою діалектною мовлення, їх аналіз і зіставлення дозволяють якнайдетальніше простежити та інтерпретувати локальні контексти вживання народних фразем із компонентом *душа*. Саме наративи спонтанного мовлення дають дослідникові цінний та інформативний матеріал, що може підтвердити творення семантики і динаміку конотації як загальнономовних, так і територіальних фразеологізмів.

Іван Огієнко (митрополит Іларіон) спостеріг, що саме християнство змінило давнє язичницьке уявлення про *душу* як про нематеріальну частину людини і утвердило те, що відділення душі від тіла розуміють як смерть [7, с.238]. Вірування, що праведна людина віддає свою душу Богові, сподіваючись на його милосердя і заступництво, тому що саме він буде вирішувати подальшу долю, зреалізовано в образній фраземах на позначення поняття ‘померти’: *Бог при'н'ау' |душу* (Дзвч), *в' |дати Богов' | (|Богу, |Богови) |душу, в' |дати Богов' |душу* а *зе'м'л' |т' |ло* (Ромн), *о'д:ат' |Богу |душу, о'д:ат' |Богови |душу, о'д:ат' |Богов' |душу* (Плп), *о'д:ати |Богов' |душу* (Крч, Нвс) / *во'дати |Богу |душу* (Лсв, Лдхк). На підставі семантичного протиставлення народитися/померти, виявленого серед фразем говіркового мовлення *появилась на світ Божа душа* і *пре'д'с'тави'лас' |ду'ша |Божа* ‘померти’ (Нг), підтвержується і розуміння того, що душа (невидима, нереальна, непізнана) належить Богові.

Отже, наявність душі означає життя людини, а її відсутність – смерть, пор.: *ду'ша |ум'єр'ла* (Злнч), *ду'ша п' |иш'ла* ‘померти’ (Чрн), *в' |д' |иш'ла |ду'ша* (Жищ), *в' |д' |є'т' |ла |ду'ша* (Жищ), *ду'ша по'кинула 'т' |ло* ‘померти’ (Вкт, Йсп). Такі фраземи мають структуру речення, а компонент *душа* знаходиться в пре-

позиції до дієслова. Цікавим є вживання і сталих висловів зі структурою словосполучення, де акцентується народне уявлення про можливість *в'итпустити* *душу* (Плс), *в'їдати* *душу* (Блг, Спг), *ўспокойти* *душу* 'померти' (Кар).

Опозитивним до стрижневого фразеологічного компонента *Бог* у вищенаведених прикладах є лексема *чорт*, яка в складі сталих мовних одиниць вказує на розуміння та оцінку носіями говірок вчинення людиною самогубства: *продати* *душу* *диаволу* 'вчинити самогубство' (Остр, Грн, Івнкц, Клнв, Мхнк, Шрц, Врн), *в'їдати* *душу* *диаволов'ї* (Днс), *в'їдати* *душу* *з'лому* *духов'ї* (Чнк), *в'їдати* *душу* *нечестивому* (Влп), *в'їдати* *душу* *нечистому* (у всіх н.п.), *в'їдати* *душу* *рогзатому* (Івц), *в'їдати* *з'лому* *душу* (Крвч), *дати* *лихому* *душу* (Кчб, Грз), *в'їдати* *чорту* *душу* (Нг, Кос, СУ), *в'їдати* *чорто* *ві* *душу* (Слм, Івц, НУ, Мцр, Грг, Ппл, Трибх, Двг), *в'їдати* *чортови* *душу* (Мих, См, Внк, Остр), *чорт* *душу* *ўз'аў* (Кар), *чорт* *душу* *забраў* (Ччл). Прикметним є побутування великої кількості евфемізмів до компонента *чорт* на території подільських говірок (*лихий, злий, нечистивий, нечистий, рогатий*), як і в інших суміжних. За свідченням дослідників, в українському мовленні саме ця лексема найчастіше підлягає евфемізації [див. 6; 1, с.9].

У фраземах із семантикою 'вчинити самогубство', де найбільшу групу становлять дієслівні, образним центром є саме дієслова *погубити, загубити, запродати, занастити* та ін. з негативним стилістичним забарвленням, наприклад: *погубити* *душу* (Врхн), *згубити* *душу* (СУ, Ппл), *запродати* *душу* (Крст), *занастити* *душу* (Нг, Баг, Ппл), *скаржити* *душу* (Кур).

Отже, переосмислення семантики слова *душа* у складі стійкого виразу відбувається на основі метафоричного перенесення і репрезентує особливості національного уявлення і розуміння та підтверджує універсальність у символізмі для інших мов світу.

Релігійний обряд, який здійснюють над новонародженим або дорослим на знак прилучення до християнської церкви (хреститися, охреститися), завдяки фраземам репрезентує важливість і глибокий зміст цієї події, зокрема в подільських говірках: *приїти* *ату* *Бога* *ў* *душу* (Ктг), *приїти* *ату* *Бога* *до* *душ'ї* (Нів).

Характеристика сутності людини (позитивна чи негативна) теж може бути висловлена через сталі мовні одиниці, де найголовнішим буде констатація присутності Бога в душі, наприклад: *мати* *Бога* *ў* *душ'ї* 'дотримуватися норм суспільної поведінки' (Корм, Рахн, МК, МО, Кар, Влн, Дер, ПО, Бл, Остр, Влх, Авр, Слм, Нів, ЧрЗр).

Внутрішній психологічний стан людини, пов'язаний із переживаннями, хвилюванням, передчуттями, носії подільських говірок здебільшого передають фраземами для точної та влучної характеристики відчуттів та емоцій. Народне сприйняття та розуміння будови світу і його законів, всебічного життя людини та ін. виявляється у закодованих виразах, у яких зrealізовано вурвання про здатність душі переміщатися, наприклад, у п'ятки, для характеристики ступеня відчуття страху: *аш* *душа* *ў* *п'ятах* 'дуже налякається' (СГ, Нг, Авр, Рмнк), *душа* *ў* *п'ятах* 1. 'дуже злякається' (Вар, Остр, Нг, Клб, Нів, Внк, Виг, Зар, МК, Нг, Ор, Ппл, ПХ, Зел, Вzv, СГ, МлШк, Скл, Кдр, Мишн, Вер, Авр, ЧрЗр, Став, Куг, Осл, Пдс, Нс, Бл, Рмнк), *душа* *ў* *п'ятах* (Зел). 2. 'хвилюватися' (Вар, Йсп), *душа* *ў* *п'ятому* (Клб), *душа* *ў* *п'ятах* 'дуже злякається' (Дун, Остр, Коз, Грн), *душа* *ў* *п'ятому* *ўт'їкла* (Бл, Км), *душа* *ў* *п'ятому* *ўтїкла* (Осл), *душа* *ў* *п'ятому* *заб'їгла* (Кос), *душа* *ў* *п'ятому* *за'їгла* (Зел, МлШк), *душа* *ў* *п'ятому* *сх'валас'а* (Рахн, СУ, Шидл), *душа* *ў* *п'ятому* *ўїшла* *ў* *п'ятому* (ЧрЗр), *душа* *ў* *п'ятому* *їде* (Нг), *душа* *забілас'у* *п'ятому* (Скл), *душа* *заб'їгла* *ў* *п'ятому* (Кдр), *душа* *заїшла* *ў* *п'ятому* (Нів), *душа* *н'їшла* *ў* *п'ятому* 'від-

чувати страх' (Дер, Кур, МО, Коз, Кур), *душа н'їшла ў н'їатки* 'відчувати страх' (Став, Вер), *душа сх'овалас' ў н'їати* 'злякатися' (Кут, Мшн, Нс).

Зауважимо, що засобами вираження різних відтінків значення і рівнів психологічного порогу 'злякатися' в аналізованих фраземах є дієслова семантичних полів «Переміщення людини в просторі» (*залізти, іти, піти, забігти*) і «Поведінка людини» (*втекти, сховатися, забитися та ін.*).

Підтвердженням народного розуміння *душі* як чогось легкого, але матеріального, є вживання фразем на позначення протилежних понять 'хвилюватися'/'заспокоїтися', в образній основі яких – символізм компонентів *душа* і *камінь*. Спостерігаємо, що фразема *'кам'ін' на душ'і* у сучасних говірках Поділля, як і в кінці XIX ст. – *лежить, наче камінь на душі* [9, с.482], може побутувати з різними відтінками значень 'передчувати', 'журитися', 'сумувати', 'хвилюватися', але на позначення психічного стану 'заспокоїтися' у говірковому мовленні подолян фіксуємо низку виразів, наприклад: *кам'ін' з душ'і в'їдл'аг* (Злч), *кам'ін' з душ'і ўпаў* (СГ, Нг, Нів, Скл, Корм, Дун, Нг, Внк, МО, Ор, Вр, Кос, Клб, Рмнк, Пдс), *'кам'ін' з душ'і звалиўс'а* (Мк, Осл), *найважчий камінь з душі звалився* (СГ, Нг, Нів, Скл). Записано й компаративні фраземи: *їак'кам'ін' з душ'і 'заспокоїтися'* (Пж), *їак'кам'ін' з душ'і ўпаў 'заспокоїтися'* (Авр), *ніби камінь з душі впав* (Ор, Вр, Кос).

За нашими матеріалами, у фраземах народного мовлення спостерігаємо протиставлення за ознакою позитивне/негативне в семантичному полі «Психічний стан людини», де компонент *душа* на позначення духовного світу набуває ознак матеріальності, її наділяють фізичними можливостями людини, наприклад: *душа с'м'їла р'вец'а* (Лджк), *душа м'л'їїе* (Влн), *душа не' на м'їс'ц'і* (См), *душа болит'* (Кос, Скл), *душа терпне* 'хвилюватися' (Кос), *душа переве'р'тайец'а* 'хвилюватися' (См), *душа болит* 1. 'хвилюватися' (Кад, Шидл). 2. 'сумувати' (МК).

Усі зафіксовані фразеологізми на позначення протилежної до попередньої семантики 'заспокоїтися' теж мають прозору внутрішню форму і підтверджують сприйняття етносом *душі* як живої субстанції, з іншого боку, є перекладання емоційно-вольової сфери людини саме на *душу*: *душа стала на м'їр'і* 'заспокоїтися' (Січ, Вер, Кдр, Цик, Злч), *душа стоїт спо'коїна* 'заспокоїтися' (Лсв). Спостерігаємо, що в українській етносвідомості *душа* наділена рисами та фізичними можливостями людини.

Отже, поняття *душа* є ключовим у світобаченні етносу, на матеріалі зафіксованих у зв'язних діалектних текстах з Поділля фразем із компонентом *душа* виявлено такі семантичні ряди, які виразно демонструють особливості народного розуміння цього поняття через образну і символічну специфіку в семантиці фразеологічних одиниць: 1) померти, 2) вчинити самогубство, 3) народитися – фразеосемантичного поля «Фізичний стан людини»; 1) хвилюватися, 2) заспокоїтися – фразеосемантичного поля «Внутрішній психічний стан людини».

Переосмислення семантики компонента *душа* у складі фразем говіркового мовлення відбувається переважно на основі метафоризації. Семантика таких сталих мовних одиниць ґрунтується на національних уявленнях про *душу*, що сягають часів язичництва та канонів християнства.

Зазначимо, що фраземи з компонентом *душа* належать до групи з великими можливостями стосовно внутрішньої форми, побудованої на паралелі між діями матеріального й духовного світів. У знакових системах, що репрезентують у своїй структурі різні явища дійсності й є релевантними для обраного матеріалу, антропоморфна система переважає над космогонічною.

Список умовних скорочень назв населених пунктів

Авр – с. Авратин, Зел – с. Зелена, Крст – с. Користова, Слм – с. Соломна Волочиського р-ну; Блг – с. Білогородка Ізяславського р-ну; Зел – с. Заслучне, Чрн – с. Чернелівка Красилівського р-ну; Баг – с. Баговиця, Вер – с. Вербка, Влн – с. Вільне, Вр – с. Врублівці, Грн – с. Гринчук, Дер – с. Дерев'яне, Кад – с. Кадиївці, Клб – с. Колибаївка, Ктг – с. Китайгород, Нг – с. Нігин, Нів – с. Ніверка, Ор – с. Оринин, СУ – смт Стара Ушиця, Остр – с. Острівчани Кам'янець-Подільського р-ну; Вар – с. Варівці, Кур – с. Курівка, Лсв – с. Лісоводи, Івц – с. Іванківці, Жищ – с. Жищинці, Клнв – с. Клинове, Городоцького р-ну; Рахн – с. Рахнівка, СГ – с. Стара Гута, Січ – с. Січенці, Ччл – с. Чечельник, Став – с. Ставище, См – смт Смотрич, Чнк – с. Чаньків, Дун – ст. Дунаївці, Злнч – с. Зеленче, Івнкц – с. Іванківці, Мк – с. Маків, Нс – с. Нестерівці Дунаєвського р-ну; Взв – с. В'язовець Білогірського р-ну; Бл – с. Біла, Вкт – с. Вікторівка, Зар – с. Зарічанка, Влх – с. Вільхівці, Злч – с. Залуччя, Корм – с. Кормильча, Цик – с. Цикова, Куг – с. Кугаївці, Кчб – с. Кочубіїв, Шидл – с. Шидлівці Чемеровецького р-ну; Внк – смт Вільківці, МО – с. Майдан-Олександрівський, ПО – с. Пилипи-Олександрівські, Осл – с. Осламів, Кар – с. Карачівці Вільковецького р-ну; Врнк – с. Воронківці, Грг – с. Григорівка, Нвс – с. Новоселиця Старокостянтинівського р-ну; Кос – с. Косиківці, Км – с. Комунар, Мцр – с. Моціорськ, Пж – с. Пижівка, Плп – с. Пилипківці, ПХ – с. Пилипи-Хребтівські Новоушицького р-ну; Йсп – с. Йосипівка, Ппл – с. Паплинці, Старосинявський р-н; Кдр – с. Кудринці, Пдс – с. Педоси, ЧрЗр – с. Червона Зірка Хмельницького р-ну; Коз – с. Козачки, Летичівського р-ну; Крч – с. Коричинці, Деражнянського р-ну; Мхнк – с. Михнівка, Лдхк – с. Лідихівка Теофіпольського р-ну; МлШк – с. Мала Шкарівка Полонського р-ну; Плс – с. Плесна Шепетівського р-ну; Ромн – с. Романів Теофіпольського р-ну; Скл – с. Соколівка Ярмолинського р-ну Хмельницької обл.; Двг – с. Довге, Теребовлянського р-ну; Дзвч – с. Дзвиняч Заліщицького р-ну; Виг – с. Вигода, Врхн – с. Верхняківці, Днс – с. Дністрове, Мих – с. Михайлівка, Крвч – с. Кривче, Спг – с. Сапогів Борщівського р-ну; Трибх – с. Трибухівці Бучацького р-ну Тернопільської обл.; Мшн – с. Мошанець, Кельменецького р-ну; Рмнк – с. Романківці Сокирянського р-ну; Грз – с. Грозинці, Шрц – с. Ширівці Хотинського р-ну Чернівецької обл.

Список використаних джерел і літератури:

1. Аркушин Г.Л. Словник евфемізмів, уживаних у говірках та молодіжному жаргоні Західного Полісся і західної частини Волині. Луцьк; Люблін, 2005. 198 с.
2. Глинська О.М. Духовно-предметний код культури в системі кодів культури (на матеріалі фразеологічних одиниць української та англійської мов). *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Житомир, 2015. Вип. 3 (81). С. 9-14.
3. Голубовська І. Душа і серце в національно-мовних картинах світу. *Мовознавство*. 2002. № 4-5. С. 40-47.
4. Жайворонко В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
5. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2002. 19 с.
6. Кравченко М.В. Евфемізми і табу в південнокарпатських говірках. *Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі: тези доповідей і повідомлень XV Республіканської діалектологічної наради*. Житомир, 1983. С. 198-200.

7. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія. Київ: Обереги, 1991. 123 с.
8. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Рідна мова / упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.
9. Приказки, прислів'я, і таке інше / уклад М. Номис. Київ, 1993. 768 с.
10. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: [монографія]. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
11. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.
12. Черевко І. Фразеологія пам'яток української мови XVI-XVII століть: семантика, структура, стиль. Львів, 2013. 236 с.

References:

1. Arkushyn H.L. Slovník evfemizmův, užvyvaných u hovírkách ta molodizhnomu zhrhoni Zakhidnoho Polissia i zakhidnoi chastyny Volyni. Lutsk; Liublin, 2005. 198 s.
2. Hlynska O.M. Dukhovno-predmetnyi kod kultury v systemi kodiv kultury (na materialii frazeologichnykh odynyt ukrainskoi ta anhliiskoi mov). *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. Filologichni nauky*. Zhytomyr, 2015. Vyp. 3 (81). S. 9-14.
3. Holubovska I. Dusha i sertse v natsionalno-movnykh kartynakh svitu. *Movoznavstvo*. 2002. № 4-5. S. 40-47.
4. Zhaivoronok V.V. Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovník-dovidnyk. Kyiv, 2006. 703 s.
5. Karakutsia O.M. Frazeologizmy ukrainskoi movy z komponentom dusha (strukturno-semantychnyi, ideografichnyi, linhvokulturolohichnyi aspekty): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 – ukrainska mova. Kharkiv, 2002. 19 s.
6. Kravchenko M.V. Evfemizmy i tabu v pivdennokarpatskykh hovírkách. *Struktura i rozvytok ukrainskykh hovoriv na suchasnomu etapi: Tezy dopovidei i povidomlen KhV Respublikanskoj dialektolohichnoi narady*. Zhytomyr, 1983. S. 198-200.
7. Mytropolyt Ilarion. Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu: Istorychno-relihiina monohrafiia. Kyiv: Oberehy, 1991. 123 s.
8. Ohienko I. (Mytropolyt Ilarion). Ridna mova / uporiad., avt. predmovy ta komentary M.S. Tymoshyk. Kyiv: Nasha kultura i nauka, 2010. 436 s.
9. Prykazky, pryslivia, i take inshe / uklav M. Nomys. Kyiv, 1993. 768 s.
10. Skab M.V. Zakonomirnosti kontseptualizatsii ta movnoi katehoryzatsii sakralnoi sfery: [monohrafiia]. Chernivtsi: Ruta, 2008. 560 s.
11. Uzhchenko V.D., Uzhchenko D.V. Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy. Kyiv: Znannia, 2007. 494 s.
12. Cherevko I. Frazeolohiia pamiatok ukrainskoi movy XVI-XVII stolit: semantika, struktura, styl. Lviv, 2013. 236 s.

Phraseological units are able to reflect human existence through the prism of national thinking, and therefore, analyzing the units in terms of internal form and exploring the semantic abilities and symbolism of phraseological components, the means of reflection in language units ethnocultural priorities, customs, hidden psychological, moral and cultural attitudes cultural community can be identified.

In the suggested article the phraseological units of the spiritual and subject code of culture with a component of *soul* as a key concept of this code in the Ukrainian ethnic consciousness on the material of lexicographical works and samples of dialect texts of the Podillian dialect of the Ukrainian language and neighbourhood are analyzed.

Rethinking the semantics of component *soul* in the phrasemes of dialect language is mainly based on metaphorization; the semantics of such fixed linguistic units are based on national concept about the *soul* dating back to the times of paganism and the canons of Christianity.

Valuable elements of the cultural code and archaic character are observed on the basis of territorial language, and the people's perception and understanding of the

structure of the world and its laws, comprehensive human life are identified in coded expressions in which the belief in the *soul's* ability to move is realized.

Characteristics of the essence of a human (positive or negative) can also be expressed through fixed language units, where the most important will be the statement of the presence of God in the soul. It is determined that the concept *soul* occupies a special place in the spiritual and cultural spheres of life of the Ukrainian nation, has played and continues to play a special role in human life and behaviour, absorbing centuries of experience and traditions.

Key words: soul, phraseme, Podillian dialect, semantics, dialect language.

Отримано: 15.10.2020 р.

УДК 001(477)Огієнко:811.161.2*373

DOI: 10.32626/2309-7086.2020-17-2.60-64

Юлія Крецька

ORCID: 0000-0001-8033-9335

кандидат педагогічних наук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

I. OHIJENKO ÜBER FREMDSPRACHLICHE EINFLÜSSE AUF DAS UKRAINISCHE

Висвітлено погляди Івана Огієнка на становлення української літературної мови та умови її розвитку. Серед вимог до літературної мови вчений називає її правильність, ясність, чистоту, багатство та милозвучність, вважає необхідним уникати вживання запозичених слів та фразеологізмів, кальок, а також словозгод, характерної для інших мов. Допускаються лише іншомовні слова, які нелегко замінити українськими відповідниками.

Ключові слова: Іван Огієнко, українська літературна мова, чистота мови, чужі слова, фразеологізми.

Die ukrainische Sprache wurde seit Jahrhunderten von verschiedenen Institutionen Russlands und anderer Staaten unterdrückt, deren Teil die Ukraine in verschiedenen Perioden war. Obwohl unser Land eine tausendlange Geschichte der Staatsentwicklung hat, drohte unserer Sprache nicht nur die Verdrängung aus öffentlichen Institutionen, aus der Schule, sondern die Vernichtung selbst.

Heute kann man auch nicht sagen, dass sich die ukrainische Sprache in unserem unabhängigen Land behauptet hat und in ihrer Existenz nicht mehr bedroht wird. Sie ist als die Staatssprache anerkannt und gesetzlich geschützt, doch bleibt die Sprachsituation instabil.

Im Zusammenhang mit dem erwähnten Problem muss man heute, wie der ukrainische Wissenschaftler M. Tymoschyk bemerkt, viele Seiten der Geschichte neu durchdenken, sich an die Werke der hervorragenden ukrainischen Wissenschaftler, Schriftsteller wenden, um darin Antworten auf aktuelle Fragen zu finden [5, S.8]. Als Anhaltspunkt können in den modernen Bedingungen der Bildungsreform und der nationalen Erziehung die Ansichten von I. Ohijenko hinsichtlich der Probleme der Entwicklung der Muttersprache, des nationalen Bewusstseins werden [1, S.396].

I. Ohijenko war der bekannte Wissenschaftler, Schriftsteller, Theologe, Staatsfunktionär, dessen Ansichten auch heute hinsichtlich vieler Fragen der Sprache und der Staatsentwicklung prägend sind. Seine Werke werden seit einigen letzten Jahrzehnten in-